

1.
E.R.A.T-76.1.508
P-550

ENSV MN Riiklik Ehituskomitee
Teaduslik Restaureerimise Töökoda

Objekt: Tartu, Nõukogude väljak 12.

Šifr.: 111/64.

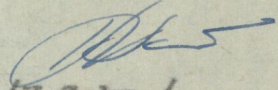
Tellija: Tartu Linna TSN Täitevkomitee Ehituse ja
Arhitektuuri Osakond.

MUNISUSKANTSELEKTSIOONI
ARHIIV
Nr. P-550

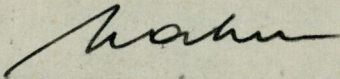
K ü i d e I

Tartu, Nõukogude väljak 12 ajalooline
ülevaade.

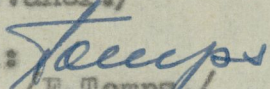
Direktor:

/V. Saks./

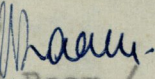
Peainsener:

/V. Vaher./

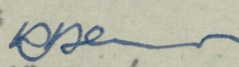
Proj.sekt.juh.:

/F. Tomps./

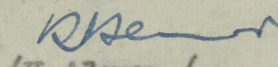
Peaspetsialist
ajaloo alal:

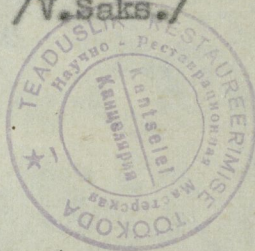

/V. Raam./

Peaspetsialist
arhit.alal:

/K. Aluve./

Objekti autor:

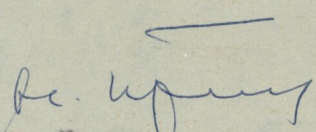

/K. Aluve./

Tallinn, 1964.a.

2.

Ehitusmälestis Tartus, Nõukogude väljak nr.12.
(Ajalooline ülevaade)

H. Uprus.

Tallinn, 1964.

TRT arhiiv P-

Tartus, Nõukogude väljakul säilinud ja arhitektuuri-
kaitse alla kuuluvatest stiilsetest hoonetest on maja nr.
12 (krunt nr.17) üks uuemaid. Enamik ehitismälestisi väl-
jakul pärineb XVIII sajandist, üksikud XIX sajandi algu-
sest, ja siia kuulub ka kõneallev maja. Siis aga järg-
nevad juba pseudostiilides ehitatud hooned XIX sajandi
II poolest ja XX sajandist, mis üksikhoonetena ei ole
kaitse all.

Väljaku ülesehitamisel, pärast Tartu suurt tulekah-
ju a.1775, seisis kõneallev krunt naaberkruntidest kaue-
mini hoonestamata. 1779.aastal kuulus krunt major Haue-
ser'i lesele, kes sel aastal krundi müüs parun O.v.
Stiernhielm'ile. Maja ehitamisel kerkis üles õuepoolse
juurdepääsu küsimus. 1781.aastal sõlmis Stiernhielm kok-
kuleppe ülempastor Fr.D.Lenziga, et väljakuäärse maja
õuepoolseks juurdepääsuks võidi läbida Lenzi krunti, mis
asus Küütri (praegu Kingissepa) tänava ääres¹⁾. See la-
hendas küsimuse ja võimaldas hoonet projekteerida kogu
krundi laiuses, vajamata väravkäiku otse väljakult. Jääb
mõnevõrra ebaselgeks, kas ja millal Stiernhielm ehitamist
alustas. Näiliselt see kas ei edenenud või tabas hoonet
mingi õnnetus, sest 1804.aastal kui Stiernhielmi käest
kreismarssal von Bock'ile läinud kinnisvara müük on teok-
sil, kõneldakse krundist ja ehitusmaterjalist, mis oli

1) RAKA, f.2381, nim.2, sü.693, lk.3.

krundile veetud¹⁾. Nüüd ostis kinnistu krahv v. Ducker, kuid ta müüs selle veel samal aastal kammerhärira C.M. v. Lilienfeldile, ilma et ta ehitust oleks jätkanud²⁾. Ka Lilienfeld ei ehitanud maja valmis, küll aga näiliselt alustas ehitamist, sest 1809. aastal müües kinnisvara 3. gildi kodanikule, pagarmeister Jakob Christoph Mester'ile on siiski juba tegemist ka müüridega, mida märgitakse krundi ja kivide kõrval³⁾. Iseenesest on seesugune varade üleminek aadli kätest kodanikuseisuse kätte äärmiselt huvitavaks nähtuseks kapitalismi süvenemise perioodil Tartus.

Pagarmeister Mester'ist saigi uue hoone ehitaja ja nüüd kerkis see juba kolmekorruselise elumajana, mis oma stiililt taotles klassitsistlikku esinduslikkust. Pagarmeister Mester hankis ehitusloa 1810. aastal⁴⁾. Siis märgitakse, et krunt oli seisnud kauemat aega hoonestamata. Ehitamine langes aastatesse, mil ülevenemaalisel oli kehtestatud tüüpfassaadide kasutamine linnades. Küll aga ei olnud 1810. aastal veel tüüpfassaadide väljaanded jõudnud Tartusse ja ehitusluba anti lootuses, et hoone ehitaja, pärastine linna ehitusmeister J.N.Fr. Lange oma projekti koostab kooskõlas nõuetavate tüüpfassaadidega.

1) RAKA, f.2381, nim.2, sü.693, lk.13.?

2) Sama, lk.10.

3) Sama, lk.13.

4) H. Üprus, Tartu klassitsistlik arhitektuur, Tartu, 1949. a. Mns. lk. 118

Kui Mester'i lesk 1819.aastal maja II korruse üüris majoriproua von Brandtenile, siis märgitakse "uus kivimaja". Nii siis valmis hoone XIX sajandi teisel dekaadil. II korruse elukorter koosnes 1819.aastal 9 elutoast, 3 teenijatoast. Korterit juurde kuulus köök, kelder, sahver, töllakuur, tall ja 2 tuba teenijatele õuemajas. Pesuköök ja jääkelder olid ühised teiste majaelanikega. On ilmne, et sokkelkorrus oli ehitatud spetsiaalselt kaupluseruumideks, nagu peaaegu kõigil raekoja väljakut ääristavatel hoonetel.

Mesteri pärijate käes oli maja kuni 1838.aastani¹⁾. Siis ostis maja Tartu 3.gildi kaupmees P.A.Bokovnev, kelle pärijate nimel maja oli kauemat aega. Käesoleva sajandi teisel kümnel läks maja Kaubanduse ja Tööstuse Seltsile ja 1925.a. Kaubapangale. Suured elukorterid kohandati ümber panga vajadustele.

Maja ehitamisel püstitatud nõue järgida tüüpfaasadi, kajastab ajastu faasadlikkust eredalt. Plaanilahendus ei huvitanud järelvalve organeid linnas. Vastavalt klassitsistlikule plaanilahendusele kujunes ruumiasetuses põhiliselt anfilaadsüsteem. Radikaalsed ümberehitused ruumides ei ole näiliselt jätnud järgi mainimisväärset hoone kui ehitusmälestise seisukohalt. Väärtuslik on aga faasadi, mis on oma esialgse arhitektuuri säilitanud. Veendume, et selles ei ole erilisi vasturääkivusi ametlike faasadi-eeskujudega. Klassitsistlik lahendus, kus portikuse motiiv on kujunenud keskrisaliidi esiletõstmiseks faasadil, sok- Pilt 1

1) RAKA, f.2381, nim.1, sü.693, lk.19.

likorruse rusteeritud pind, Kergelt eenduv pilasterrisa-
liit kannab kolmnurk-frontooni. Kõik need stiilsed ele-
mendid vastavad tüüpfassaadides juurutatud põhimõtetele.

Ehitusmeister J.F.N.Lange, kes 1811.aastast alates
oli ka linna ehitusmeistriks, oli käsitatava hoone ehi-
tamisel ilmselt teerajajaks Tartu hilisklassitsistliku
linnapildi omapäraste joonte väljaarendamisel, mille näi-
teks ongi kõneallos olev maja. Rõhutatagu tüüpfassaadides Pilt 2
esinevad sammaste muutmist pilastriteks XIX saj. kolme-
kümnendates aastates ja juba XVIII sajandi lõpust alates
Tartus juurdunud ristkülikukujuliste ornamentaalsete ba-
reljeefide kasutamist fassaadil. Varaklassitsistlikud
puised girlandid ja arakesed akantusväädid on Langel
juba muutunud lopsakamaks, omapäraseks väärtidemotiiviks
ja akantusmotiiviks, mis Tartu hilisklassitsismile said
eriti iseloomustavaks.

Peab märkima, et J.N.F.Lange koostöö Tartu ülikooli
hoonete ehitajatega, eesotsas prof. J.W.Krause'ga, oli
näiliselt kindlaks suunajaks ka linnaehitusmeistri arhi-
tektitöös, mille üheks tõendiks on ka käesolevas käsita-
tud ehitismälestis.

Kohaõikule ehitusviisile iseloomustava konservatiiv-
susega jäi Lange kindlaks kõrgele katusele, mistõttu uus
hoone sobis 18.sajandi hoonete ansamblisse. Keskrisalii-
ti eriti rõhutav metallrõdu ampiirile iseloomulike samba-
kujuliste vahepostidega ja rõngasbalustraadiga on stiilne
lisand hoonele. Seesugune sepirõdu levis peaaegu kõiki-
des linnades. Näib, et Lange hoone ehitamisel järgis tei-
sigi Tartule omaseid traditsioone. I korrusel asuvad kaup-
luseruumid on võlvitud, kandes sama, ühise turuväljaku

ääres asuvate pooiderea ajaloolise arhitektuuri pitse- Pildid
rit. 3,4,5

Hoone esialgne välisarhitektuur on hästi säilinud. Väljaarvatud kaupluste vaateakende laiendamine ja uste ümberehitamine, ei ole hoone fassaad suuremaid muudatusi üle elanud. Käesoleva sajandi algul katusest väljaulatunud katusuukide ja tohutute, kohati isegi kogu soklikorrust katnud ja fassaadiarhitektuuri seega kahjustanud reklaamsiltide eemaldamise järel, kerkib hoone klassitsistlik arhitektuur esile endises stiilises kõlavuses. Karniiside, bareljeefide ja kapiteelide vormi- ja värvi restaureerimisel tõuseks see veelgi enam esile. Pilt 6

Tartu kui klassitsistliku linnaansambli seisukohalt on kõik tähelepanevamad klassitsistlikud hooned ehitusmälestistena riikliku kaitse all. Neist Nõukogude väljak nr.12 (krunt nr.17) kuulub XIX sajandi I poole klassitsistlike ehitiste rühma. Hoone ehitusajalooline positsioon Nõukogude väljaku (end.Suurturg) ansambelis on vääramatu, kusjuures eriti peab rõhutama hoone tähtsust Tartule tüüpiliseks saanud pilasterrisaliidi (á la portikus) väljakujunemises XIX sajandi I poolel. Esimesena sellesamase fassaadilahenduse saanud, on kõneallosel maa- ja otsekui prototüübiks Tartu hilisklassitsistlikus arhitektuuris ulatuslikult levinud samalaadsetele fassaadilahendustele.

Illustratsioonide nimistu.

1. Suurturg XIX saj. 30-dates aastates. Vasemalt kolmas maja praegune nr.12.

G.F.Schlateri lito.

2. Fassaadi keskrisaliit.

Foto E.Selleke a.1929 (TRÜ KaKab.).

3.-5. Võlvitud laed I korruse kaupluses.

Foto R.Valdre, a.1964.

6. Suurturg (praegu Nõukogude väljak) nr.12 XIX saj. algul.

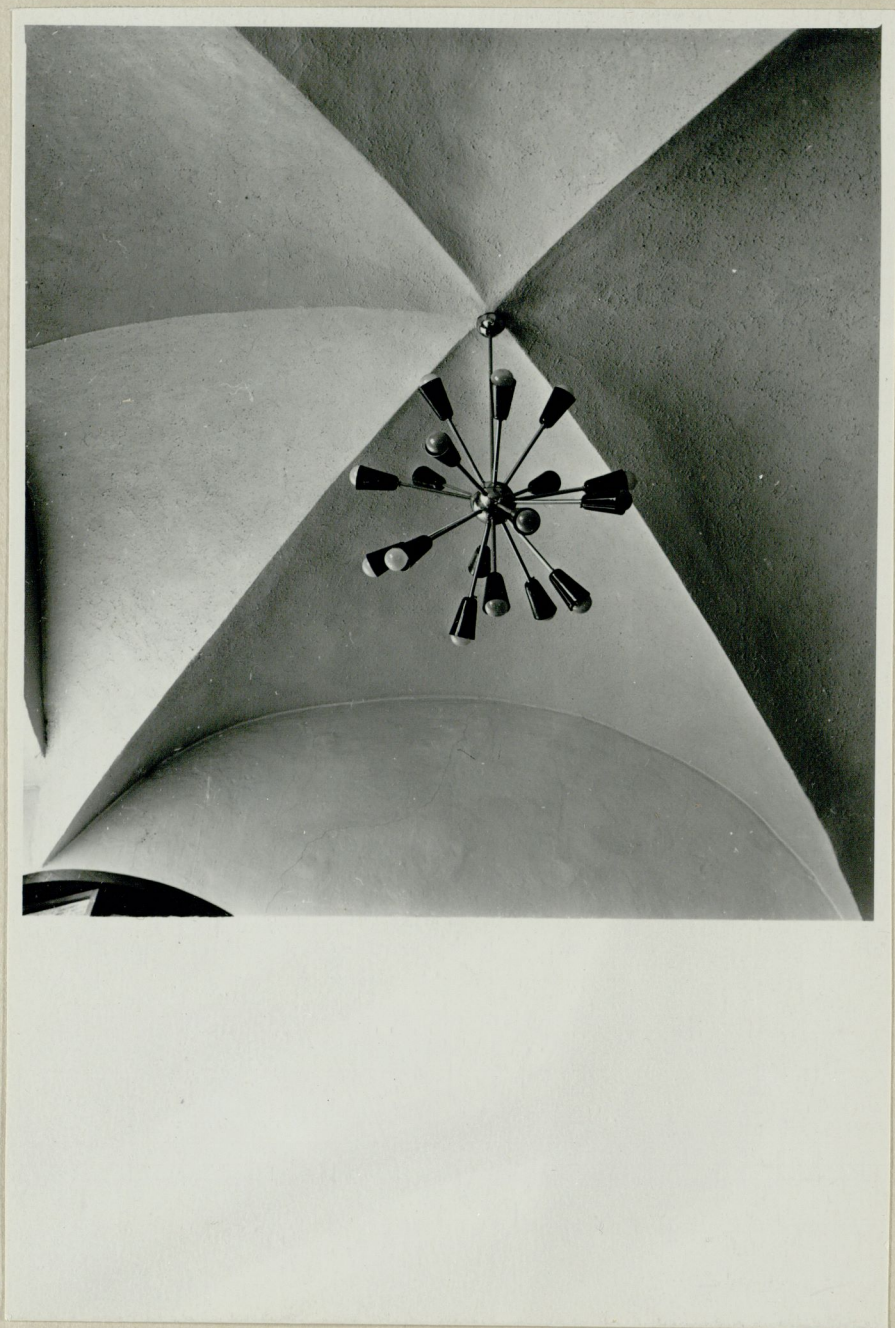
Foto J.Pääsuke, a.1914 (REM Fk.349:166).

1.

9.

TARTU LINNA TSN TÄITEVKOMITEE
EHITUSE JA ARHITEKTUURI OSAKOND

HOONE
VÄRVIDE TABEL

TARTU LINN

(asukoht)

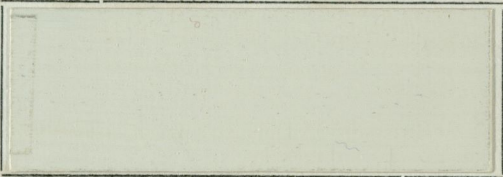
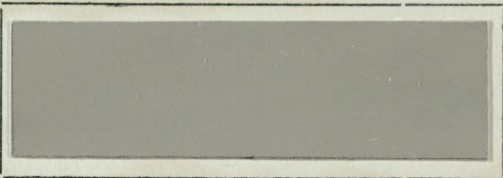
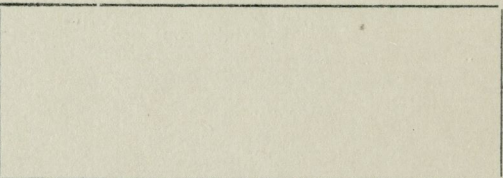

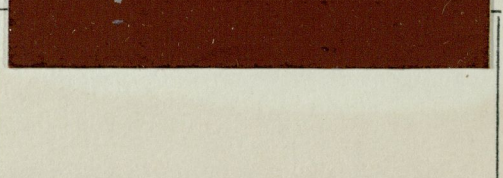
NÕUKOGUDE VÄLJAK 12

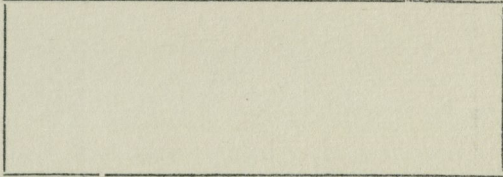
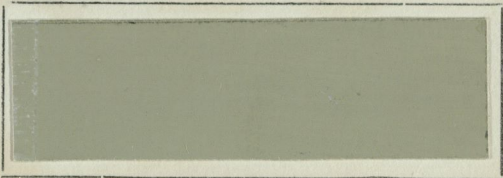
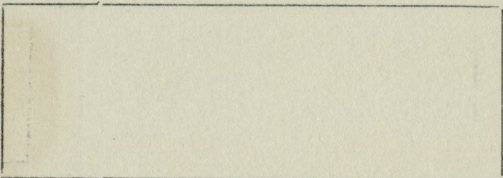
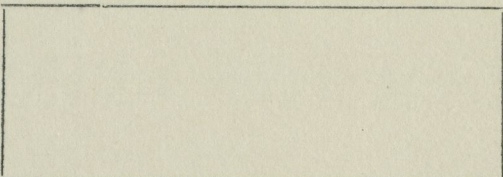
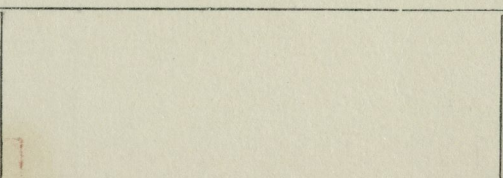
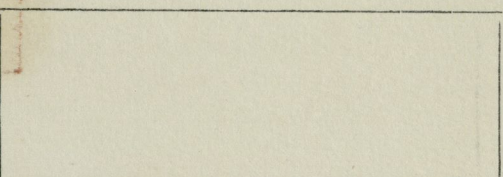
Kinnitan

„.....“ 196..... a.

.....
Tartu Linna Peaarhitekt

Tartus, 196 a.

Karniis, PILASTRID JA TEISED DEKORATIIVSED DETAILID	VALGE
Seinad	
Sokkel	
Aknaluugid	
Aknaraamid	
Välisüksed	

Veetorud	
<u>IKORRUSE SEIN</u>	

Projekti autor
või värvide tabeli
koostaja

K. Alluv

12. JUNNI 1963.a.

(K. ALLUVE)